

**Р.ЛАЩЕНКО ПРО ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ В УКРАЇНІ В 1917-1920 РР.**

В статті аналізуються погляди відомого українського громадсько-політичного діяча кінця XIX - початку XX століття Р.Лащенка щодо причин поразки української революції 1917-1920 рр. – невдалі реформи у судовій системі, слабкість національно-свідомої політичної еліти, недостатній рівень кадрового забезпечення процесу державного будівництва, недосконалість урядової політики тощо.

Ключові слова: Р. Лащенко, національна революція, політична незалежність.

Ивасечко О.Я.

**Р. ЛАЩЕНКО О ПРИЧИНАХ ПОРАЖЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНО-
ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В УКРАИНЕ 1917-1920 ГГ.**

В статье анализируются взгляды известного украинского общественно-политического деятеля конца XIX – начала XX века Р.Лащенко о причинах поражения украинской революции 1917-1920 гг. – неудачные реформы в судебной системе, слабость национально-сознательной политической элиты, недостаточный уровень кадрового обеспечения процесса государственного строительства, несовершенство правительственной политики т.д.

Ключевые слова: Р. Лащенко, национальная революция, политическая независимость.

Ivasechko O.

**R. LASHCHENKO ABOUT THE REASONS OF THE WAR OF INDEPENDENCE
IN UKRAINE IN 1917-1920 YEARS**

The article deals with the analysis of R. Lashchenko's views, a famous Ukrainian public politician of the end of the XIX- th - the beginning of the XX – th century, concerning the reasons of the Ukrainian revolution of 1917 – 1920 – the unsuccessful reforms in legal system, weakness of national and conscious, political elite, insufficient level of personal maintenance's process of state building, imperfection of home and foreign politics etc.

Key words: R. Lashchenko, national revolution, political independence.

Сучасний етап державного будівництва в Україні характеризується низкою проблем політичного і соціально-економічного характеру. Позитивних змін в державотворчому процесі можна досягти лише у тому випадку, коли будуть враховані помилки попередніх етапів встановлення української державності. Тому особливого значення набувають дослідження теоретичної спадщини українських вчених-емігрантів міжвоєнного періоду, які створили власні концепції розвитку української державності та брали активну участь у національно-визвольних змаганнях українського народу 1917-1920 рр.

Наукові дискусії, в тогочасних еміграційних колах щодо характеру української революції та причин її поразки, здебільшого були представлені позиціями двох політичних течій: соціалістичної і консервативної. Перші дотримувались думки, що головною причиною поразки української революції була низька національна і політична свідомість українського народу. Натомість консервативні кола звинуватили у всіх державницьких невдачах українську революційну еліту. Так, у ролі обвинувачених виступав або український народ, або національна еліта.

Разом з тим доцільно виділити ряд факторів, які мали суттєвий вплив на перебіг революції. Мова йдеться про те, що: 1) у цей час українська національна ідея не стала

визначальним фактором масової свідомості українського населення; 2) Російська та Австро-Угорська імперії всіляко перешкождали і блокували нормальний розвиток української культури, науки, освіти; 3) в Україні тісно переплелися національний і соціальний рухи, зумовлені тим, що українці були гнобленим народом, який сприймав національну ідею не як самостійну, а тільки як один із шляхів розв'язання аграрного питання; 4) злука східної і західної частин України була задекларована, але стала лише формальним актом; 5) в містах України соціальна база української революції була вкрай обмежена (за переписом 1897 р. в російській Україні мешкало 39 млн. осіб, з яких 31 млн. етнічні українці, але в промислових центрах – Києві, Катеринославі, Одесі, Харкові їх проживало менше 17%); 6) українська нація була в основному селянською, а значить у короткий революційний термін не могла сформувати політичну національно-свідому еліту; 7) міста в Україні були нейтральними чи ворожими до української революції, а її вожді були змушені ще в більшій мірі орієнтуватися на село; 8) українська революція не завершилася повною поразкою, вона започаткувала такі позитивні зрушення української нації, які вже не можна було ігнорувати [1, с.49]. Важливо вірно оцінити не лише помилки, а й здобутки минулої епохи, визначити їхню прикладну цінність для сучасного суспільно-політичного життя в Україні. Доречними є слова І.Драча, проголошені на ювілейному засіданні, присвяченому 80-річчюУНР: „В оцінці тих недавніх часів, коли українську історію творили наші батьки і діди, я всіляко намагаюся, щонайперше для себе уникати слів „помилки”, „прорахунки”, „неправильні рішення” і тому подібних, хоча, здавалося б, об'єктивних підстав для таких присудів можна знайти багато. Наші предки щодня мусіли давати відповіді на нові виклики, розв'язувати нові завдання без готових рецептів. І той, хто сьогодні хотів би кинути камінь у невдалі наслідки діячів минулого, хай доведе, що кожен з нас сьогодні розумніший, чинить правильно, вміє не тільки знайти найоптимальніше рішення суспільних проблем, а й здатний його втілити в життя. Тому мені видається більш плідним пильніше аналізувати обставини тодішньої боротьби за українську державність хоча б тому, що нинішня історична ситуація містить цілу низку старих глибинних українських проблем, зокрема закорінених і в той час, нерозв'язаних і досі” [1, с.48].

Після поразки національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. значна частина політично-свідомої української інтелігенції змушена була емігрувати за кордон, де продовжувала державницьку роботу, спрямовану на відновлення незалежності України. З-поміж українських діячів цього періоду виділяється постать Р.Лашенка – відомого правника, педагога, активного учасника української революції, представника народницького напрямку української політичної думки міжвоєнного періоду. Важливо, що вчений залишив не лише значний теоретичний доробок, а й брав безпосередню участь у державницькій роботі. Вже перебуваючи в еміграції, Р.Лашенко глибоко переосмислив події зазначеного періоду, виділив особливості процесу самостійницьких устремлень українського народу, а також можливі шляхи розвитку незалежної України.

В умовах радянського режиму праці Р.Лашенка були недоступними для наукового вивчення. Після проголошення незалежності України вперше до них звернувся В.Потульницький. Здебільшого обмежену інформацію про вченого знаходимо в довідковій літературі. Частково його погляди характеризуються в працях О.Мицюка, О.Гайманівського, М.Петрива, Я.Турчин, О.Мошак та інших. Разом з тим можемо констатувати, що ґрунтовні наукові праці про діяльність та науково-теоретичну спадщину Р.Лашенка відсутні. Тому метою публікації є аналіз теоретичних праць вченого про причини поразки національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр.

Особливу увагу вчений приділяв питанню кадрового забезпечення, ролі і місця національної еліти на всіх етапах відновлення української державності. Важливим завданням, на думку Р.Лашенка, у процесі державного будівництва мало стати формування дієвого адміністративного апарату, що вимагало високкваліфікованих працівників у сфері державного управління. Обґрунтовуючи власну позицію, Р.Лашенко

згадує напруженість у відносинах між урядами УНР і Німеччини, невдовзі після підписання Берестейського миру. Він підкреслює, що така ситуація, була спровокована особливостями політичної діяльності тогочасного уряду УНР, до складу якого входили виключно соціалісти. Разом з тим дослідник усвідомлював, що уряд утворений під час російської революції, в умовах гострої боротьби представників різних політичних сил за владу, не міг успішно функціонувати, як, наприклад, уряди держав зі сталим суспільно-політичним устроєм. Тогочасні політичні активісти, намагаючись якнайшвидше реалізувати ідею незалежності України, скороспілими реформами, негативно впливали на процес трансформації основ громадського життя. Зазначені обставини, на переконання Р.Лашенка, і виявились основними перешкодами на шляху соціалістичного уряду УНР при реалізації політичного курсу, у відповідності до державного інтересу [2, с.1-2].

Розуміючи всю важливість урядової політики, Р.Лашенко зазначає, що і наступний уряд, який прийшов на зміну уряду УЦР також не зміг вивести Україну із важкого суспільно-політичного та економічного середовища. Адже політичний курс, уряду П.Скоропадського, підкреслює він, „ніс у собі загрозу для самої ідеї української державності” [2, с.3]. Основним завданням уряду Р.Лашенка вважав, контроль за виконанням органами державної влади своїх функціональних обов'язків, із дотриманням основ закону і права. Вже з перших днів роботи уряду П.Скоропадського стала очевидною реакційна та ворожа політика, спрямована проти українського народу та української національної ідеї. Вчений звертає увагу на той факт, що до складу уряду не входив жодний представник від національних демократичних сил. Уряд складався здебільшого із землевласників, представників російських буржуазних політичних партій, які відкрито і вороже ставилися до самої ідеї української державності. Дослідник аналізує кроки, зроблені урядом П.Скоропадського, які згубно вплинули на формування молодой української держави. Серед них вчений виокремлює найбільш вражаючі: потужні цензурні утиски проти преси; грубе порушення прав вільних зібрань, професійних спілок і організацій; поступову ліквідацію земського і міського самоврядування; системне руйнування незалежного інституту виборів мирових суддів, наступ на українську судову системи загалом, а також основ незалежного судівництва, як наприклад, замах на незмінність суддів; організацію і насадження на місцях реакційної і недієвої адміністрації; підтримання інтересів виключно великих землевласників тощо. На його переконання, всі ці систематичні заходи були спрямовані проти основ правового життя на Україні та сприяли утворенню нового типу політичної системи, трансформованої у державу поліційного типу.

Р.Лашенко робить висновок, що кадрова політика цілковито не відповідала національному інтересу. На його думку, українські фахівці не залучались до системи державного управління, а їхнє місце займали „фахівці російського походження”, представники виключно правих партій [2, с.5].

Однією із вагомих причин державотворчих невдач Р.Лашенко називає недостатність державницького досвіду, брак свідомих українських сил на всіх рівнях державної організації, і взагалі, людей з елементарним політичним вихованням. Фактично мова йдеться про відсутність потужної національно-свідомої політичної еліти. Так, Р.Лашенко у своєму листі до С. Петлюри характеризує його оточення, яке, на його думку, не лише згубно впливало на розвиток держави, а й взагалі загрожувало самій ідеї української державності [3, арк.4.].

Важливою ознакою ефективності державного управління вчений назвав мобілізацію влади, вчасне впровадження реформ суспільно-політичного життя в Україні. Зокрема, він вказує, що процес українського державотворення, перш за все залежить від ступеня організованості в системі державного управління. А такі елементи як дезорганізованість і відсутність солідарності серед політичних сил за своїм змістом несуть загрозу українській державності. На думку Р.Лашенка, влада повинна бути наділена такими рисами як: організованість, солідарність, толерантність, виваженість у прийнятті державних рішень.

Проаналізувавши тогочасний стан в Україні, автор висловлював потребу організації міцної державної влади як засобу для боротьби з анархією і безладдям. Мова не йшла про владу диктатора, а про політичних діячів з „ясним державним розумом і твердою волею” [4, арк.3]. Р.Лашенко наголошує на тому, що представники державної влади у своїх діях повинні керуватись виключно національно-державним інтересам, а процес державного будівництва провадити на демократичних і національно-культурних засадах. „Дезорганізація влади і в звичайний, мирний для держави час – лихо надзвичайне, а в період же бурхливий, – революційний дезорганізація влади – річ воістину страшна, це перший крок до катастрофи”, – застерігає дослідник [5, с.2]. Важливим кроком в організації державної влади Р.Лашенко вважав проведення заходів, за яких „органи влади були пройняті всією важливістю епохи і серйозністю моменту, який переживає молода держава на всіх рівнях” [5, с.2]. Треба стежити за тим, підкреслює він, щоб в усіх діях влади не було місця такому явищу, що російською мовою звучить як „усмотреніє”: „Усмотреніє навіть і в революційні моменти завжди вносить ще більший хаос, ще більшу тривогу” [5, с.2]. Він констатує, що серед представників влади зустрічалося чимало „бонапардів”, які керувалися не нормами права і закону, а вимогами своєї „революційної” совісті [5,с.3]. Такі негативні тенденції суттєво ускладнювали роботу державного механізму, не даючи змоги „поставити як слід державний потяг на певні рейси” [5, с.3]. Тому, на переконання Р.Лашенка, необхідно боротися з проявами наполеонізму, перебільшенням владних повноважень, відомчими інтригами, службовим самолюбством тощо.

Важливо дотримуватись принципу розподілу влади. Так, на думку вченого, органи адміністративної чи військової влади не можуть безпідставно втручатись у судову сферу з порушенням елементарних норм закону. Він констатує: „уряд повинен припинити службовий азарт – надто енергійних адміністраторів. Плутанина між представниками різних галузей влади – це організація влади. Натомість організація влади на ґрунті права – це сила і міць” [5, с.3].

Особливе місце в політичному світогляді Р.Лашенко посіла ідея представницької демократії, а саме організація тимчасового представництва. На його думку, тимчасове представництво могло репрезентувати думки окремих політичних течій і класів, виконувати функцію так званого „передпарламенту” [2, с.6]. Одночасно парламент виступав у ролі „засібної міці” для уряду, став каталізатором найбільш важливих державних питань, а своєю діяльністю посилював би авторитет державної влади.

Одночасно дослідник наголошує, що така форма тимчасової влади може реалізуватись через організацію і функціонування коаліційного уряду. Останній повинен, користуючись авторитетом серед населення, включати до свого складу представників різних політичних партій, а також осіб різних національностей. Однак, зазначає Р.Лашенко, переважаючий його склад – це українці, перейняті національною свідомістю і яких перш за все турбує майбутнє України. Р.Лашенко вважає, що перевага управлінців української національності у владній системі, є цілком зрозумілою, оскільки будується Українська Держава і забезпечення основ національного державного життя в її устрої є вкрай необхідним. Не вирішеним залишалось і питання організації державної влади загалом. Р.Лашенко неодноразово підкреслює, що правовідповідною є лише та влада, яка опирається на представництво, а отже забезпечує народу його невід’ємне право – брати безпосередню участь у державотворчому процесі. В його баченні саме парламентський державний устрій на основі демократичних ідей повинен стати основою української державності. Однак, дослідник констатує, що для реалізації на Україні демократичного ладу, важливо враховувати перш за все реальні умови суспільно-політичного і економічного життя, а не брати до уваги лише „голі теорії і політичні програми” [2, с.5]. Водночас, вчений вважав, запровадження демократично – парламентського устрою державного правління передчасним для України на цьому етапі становлення української державності.

„Брати участь у владі, - наголошує Р.Лашенко, - в першу чергу повинні люди, котрі і духом і тілом зв'язані з народом, пройняті національною свідомістю, знанням народної історії, його права і побуту. Дуже бажано, щоби в цей відповідальний перед історією і народом кабінет увійшли люди найкращі; найліпші представники українського інтелекту, люди сміливі, рішучі, але люди, котрим довіряло б цілком все свідоме українське громадянство” [2, с.5]. Він справедливо вказує, що питання організації системи державної влади в Україні, не повинно зволікатись у своєму вирішенні. „Баритись у цій справі, - констатує Р.Лашенко, - в справі реорганізації влади і переутворенні її на визначних основах не можна. Кожний зайвий день гаяння в цій справі з одночасним продовженням того ж самого політичного курсу, який зараз панує на Україні, сприяє наближенню величезної катастрофи, яка може обернути Україну в нові Балкани, в нову Македонію. Колишня українська історична „руїна” з її вибухами і безладдям може померкнути перед тією анархією, яка насувається і в хвилях якої знову загине безліч безвинних жертв і здобутків культури” [2, с.7].

Першочергову увагу у своїх працях Р.Лашенко приділив земельному питанню. Враховуючи, що Україна – держава, в якій майже 80 % населення це хлібороби, пріоритетними інтересами він називає інтереси селянства і землевласників. Тому для збереження і зміцнення фундаментальних основ державного і громадського життя, за словами Р.Лашенка, потрібна у першу чергу така організація влади на Україні, яка б забезпечувала реалізацію демократичних реформ насамперед у сфері земельної політики. Земельна реформа, на його переконання, повинна проводитися на користь українського селянства.

У становленні і послідовному розвитку демократичної держави важливим кроком Р.Лашенко назвав є організацію системи правових відносин. Однак, на думку Р.Лашенка, побудова нового державного ладу завжди супроводжувалось законодавчим хаосом. Мова йдеться про скасування старих законів, ухвалення нових, коли першочерговою стає революційна свідомість, утворюються величезні прогалини у правовій системі, бо нові закони приймаються зазвичай „безсистемно”, а відтак не можуть відразу регулювати всі політичні, економічні і соціальні відносини суспільства. Організація судової системи вже не має першочергового значення, а поступається місцем свавілля і безвладдю. Так, Р.Лашенко згадує період діяльності УЦР, коли повсюдно виникали конфлікти між громадянами, розпочалась хвиля самосудів, а українське населення „здрігалось від розгулу злочинності” [6, с.237]. Ідеї анархізму захопили правову і державну свідомість народу. В період УЦР судова система в Україні майже не відрізнялася від тієї, яка функціонувала на територіях Росії, де Тимчасовий уряд ліквідував військово-польові суди, станові „особливі присутствія”, посади земських начальників, а відновив діяльність мирових судів. Фактично судова система була встановлена на зразок тієї, яка існувала до першої редакції судових статутів 1864 році.

Нестабільна ситуація, що склалася в Україні в період 1917-1921 рр. не могла не позначитись на українській судовій системі, котра значною мірою залежала і змінювалась від розташування політичних сил. Характерними для цього періоду були численні судові реформи. На зміну правовим переконанням УЦР, зафіксованих в III Універсалі, прийшов період судових реформ уряду П.Скоропадського. Р.Лашенко підкреслює, що законом від 8 липня 1918 року „Про судові палати і державний сенат”, гетьман П.Скоропадський ліквідував функціонування Генерального та Апеляційного судів, а натомість утворив відповідно Державний Сенат і судові палати. Вчений зазначає, що уряд П.Скоропадського доклав максимальних зусиль для того, щоб наблизити українські судові установи до російського зразка. Таким чином, констатує дослідник, „оригінальної, творчої думки у справі цієї важливої для України реформи законодавча влада не виявила жодної, а коли і виявила то лише в напрямі надзвичайної руйнації законодавчої думки попереднього часу” [7, с.2].

Не вирішеним залишилось і мовне питання, у тому числі і в судових установах. Р.Лашенко категорично не погоджувався з позицією тогочасного міністра юстиції О.Романова про неможливість використання української мови в судових установах. Тоді, для підтвердження своєї позиції міністр навів кілька фактів. По-перше, те, що більшість діячів судових установ не розуміють української мови, і більше того не володіють нею навіть на побутовому рівні. По-друге, в Україні діють російські закони, які не перекладаються українською мовою. Однак найголовнішою причиною виявилась відсутність української судової термінології. Проблема української правової термінології, це проблема часу, вважає Р.Лашенко, оскільки для її розв'язання потрібна судова практика. Мова йдеться про те, що правова термінологія в Україні, на його думку, повинна виробитись реальним життям, а не одним з відділів, або департаментів міністерства юстиції. Однак вчений не заперечує теоретичного і наукового її вивчення відповідною установою. Та коли офіційний представник відомства наголошує на неможливості проведення українізації суду, підкреслює Р.Лашенко, формуються сприятливі умови для розповсюдження проросійських елементів, які трактують українську мову, як щось „випадкове, тимчасове” і з великою надією „чекають повернення старих часів” [8, с.2].

Для правосуддя українська мова не була перешкодою на шляху його еволюції і про це неодноразово зазначав Р.Лашенко як голова київського апеляційного суду. На думку вченого, така ситуація пояснювалась тим, що більшість служителів Феміди, цілком не володіли українською мовою. За таких обставин було б доцільно залучати до судових установ тих суддів, які знають українську мову, а не звільняти їх. Дослідник прослідковує і інші нищівні кроки, зроблені тогочасним урядом і пов'язані із ліквідацією Київського апеляційного суду. Тогочасна влада, зазначає вчений, сприяла звільненню із займаних посад україномовних суддів і поверненню російськомовних, які української мови не знали і знати не хотіли, а відразу повели все діловодство і судівництво виключно російською мовою. Прикро, що така ситуація склалася не у Тмутаракані, констатує дослідник, а саме в Києві на підставі нового закону про судові палати, під редакцією діючого на той час міністра юстиції О.Романова [8, с.2]. Для Р.Лашенка дивним виявився той факт, що міністр юстиції не був ознайомлений із судовою практикою, зокрема з діяльністю Київського апеляційного суду, де судові справи, проводились виключно українською мовою.

Вчений наголошує на тому, що в українській незалежній державі, повинно формуватись власне право з використанням досвіду правових систем інших держав. Одночасно він застерігає, „можливо ми і зараз збираємось жити тільки чужим розумом, а суд чинити, по вказівках російського правління, представниками котрого і ми не бідні” [8, с.2]. В одному із своїх докладів Р.Лашенко розглядає питання українізації права і судових інституцій на Україні. Насамперед зазначає, що правники повинні зайняти позицію теоретиків, переглянути правову систему, яка є актуальною не лише в питанні демократизації державного устрою, але і в налагодженні економічних і суспільно-політичних взаємин. Таким чином, на думку правознавця, не лише державне право, право адміністративне, трудове, фінансове чи будь-яке інше у багатьох розділах повинне бути зміненим. Однак, підкреслює науковець, розділи права цивільного повинні набути особливостей, притаманних для економічного життя українському народу [9, с.2]. З метою реалізації поставлених цілей була утворена комісія, до складу якої було обрано Р.Лашенка, М.Ткаченка та інших.

Отже, будучи безпосереднім учасником національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., Р.Лашенко виділив основні причини поразки, а саме: невдалі реформи у судовій системі, слабкість національно-свідомої політичної еліти, недостатній рівень кадрового забезпечення процесу державного будівництва, недосконалість урядової політики, невирішеність аграрного питання тощо.

Для повного усвідомлення поглядів та державницьких ідей вченого необхідно більш детально розглянути його пропозиції щодо організації судової системи, що залишає перспективу подальших досліджень. Зрозуміло, що сьогодні ми можемо недооцінювати величезного вкладу в розвиток і встановлення української державності періоду національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., зробленого нашими попередниками. Цілком слушною тут звучить думка І.Лисяка-Рудницького: „Ми можемо бути горді з наших попередників, що не завагалися взяти на себе надлюдський тягар та що мужньо несли його серед найтрагічніших обставин. Люди не були об’єктивно підготовані до завдань, які на них упали, але вони росли в процесі самої роботи, вони вчилися, хоч би і ціною тяжких помилок” [1, с.70]. З огляду на це, політичні ідеї Р.Лашенка не втратили своєї актуальності і в контексті сучасного процесу державного будівництва в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманчук М.П. Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали/ М.Гетьманчук, Я.Турчин. – Львів: Дослідно-видавничий центр НТШ 2006. – 214с.
2. Лашенко Р. Ми і німці/ Р.Лашенко // Правник. – Київ, 1918. – Ч.2. – С. 2–8.
3. Лашенко Р. Листи до Симона Петлюри/ Р.Лашенко //ЦДІА України у м. Львові. – Ф.370, оп.1, спр.20, арк.1–10 .
4. Лашенко Р. Сучасний мент і організація влади/ Р.Лашенко //ЦДІА України у м. Львові, Ф.370, оп.1, спр.14, арк.1–3.
5. Лашенко Р. Організація влади/ Р.Лашенко // Нова Рада. – 1919.– 1 січня.
6. Мала енциклопедія етнодержавознавства/ НАН України. Ін-т держави і права ін. В. Корецького; Ред. Кол.: Ю.І.Римаренко та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
7. Лашенко Р. Контр-реформа/ Р.Лашенко // Нова Рада. – 1918. – 25 липня.
8. Лашенко Р. „Неосуществимие” бажання/ Р.Лашенко// Нова Рада. – 1918.–середа 14 серпня.
9. Лашенко Р. Збори українських правників/ Р.Лашенко // Нова Рада. – 1917.– 14 квітня.

© Івасечко О. Я., 2009.